

АНОТАЦІЯ

Чіков І.А. Інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. – Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2022.

Дисертаційна робота присвячена розв'язанню актуальної наукової задачі, спрямованої на удосконалення теоретико-методичного базису та формування інноваційного механізму підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств у сучасних умовах із урахуванням фактору життєвого циклу суб'єктів господарювання.

Предметно-об'єктною базою дослідження стала підприємницька діяльність в агропромисловому комплексі України та сільськогосподарські підприємства Вінницької області: ПрАТ «Дашківці», с. Дашківці, Літинський район, ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»», смт. Томашпіль, Томашпільський район, СФГ «ЯВІР», с. Сьомаки, Хмельницький район, ФГ «ІРИНА-О.Т.», с. Кривошиї, Хмельницький район, ТОВ «Селищанське», с. Селище, Тиврівський район.

При розгляді теоретичних аспектів доведено, що інноваційно-активний вектор розвитку є одним із ключових факторів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Зокрема, управління інноваційною діяльністю у контексті раціонального використання інноваційного потенціалу відіграє значну роль у генерації та посиленні конкурентних переваг, які становлять базис для забезпечення лідируючих позицій на цільовому ринку.

Дана проблематика і зумовила актуальність теми, сприяла формуванню мети, об'єкта і предмета наукового дослідження, ідентифікації завдань дослідження та пошуку наукової новизни.

На підставі результатів дослідження сформовано власне авторське бачення поняття «інновація» як певний результат у якості нового або

вдосконаленого продукту, послуги або функції виробництва, що охоплює виникнення ідеї, генерацію знань та навичок, використання науково-технічних досягнень та дифузію напрацювань; «інноваційна діяльність» як комплекс заходів, який спрямований на забезпечення трансформації результатів наукових досліджень у нову або вдосконалену продукцію чи послугу; «інноваційний процес» як послідовність етапів від зародження ідеї до створення інноваційного продукту та його практичного впровадження. Синтез окремих теоретичних аспектів структурних складових «інновація», «механізм» та «конкуренція» дав можливість визначити інноваційний механізм підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств як систему чітко організованих дій, які ведуть до підвищення якості функціонування суб'єктів господарювання на основі акумулювання конкурентних переваг та виведення їх на якісно новий рівень, надавши їм ознаки інноваційності та нового економічного змісту. У цьому контексті було визначено, що реалізація інноваційного механізму конкурентного розвитку аграрних підприємств має полягати у формуванні ефективної стратегії розвитку, яка визначатиме зміст функціонування та задавати логіку усїєї бізнес-поведінки суб'єктів господарювання відносно стадій їх життєвого циклу .

Охарактеризовано найбільш актуальні наукові думки щодо прояву конкуренції у процесі економічних відносин між суб'єктами господарювання, що дозволило сформулювати авторський підхід до понять «конкуренція», «конкурента боротьба», «конкурентні переваги» та «конкурентоспроможність» як головних категорій у формуванні інноваційного середовища. Наведено напрями формування конкурентних переваг виходячи із результативності та значущості інноваційних заходів у процесі виробничої діяльності аграрних підприємств. Обґрунтовано процес формування інноваційної конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом побудови послідовно-паралельних зв'язків між напрямками економічного, соціального, екологічного та інноваційного суспільного

розвитку.

На підставі результатів дослідження було доведено, що економічне піднесення аграрних підприємств неможливе без впровадження науково-дослідницьких та експериментально-конструкторських рішень у виробництво, зокрема техніки нового рівня продуктивності та удосконалення технологій. Виявлено потреби в інноваційній організації виробництва, вирішення яких забезпечує появу нових засобів і предметів праці, що у подальшому створить умови інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу. Обґрунтовано, що завдання науково-технічного прогресу в аграрному виробництві вирішуються шляхом застосування виробничих функцій Кобба-Дугласа, Кобба-Дугласа-Тінбергена та моделі Солоу Р., які дозволяють виявляти дестимулюючі дії зовнішнього та внутрішнього середовища через їх вплив на економічне зростання.

Досліджено сучасний стан та тенденції розвитку аграрних підприємств і доведено, що аграрний сектор залишається одним із провідних секторів економіки України, частка якого у загальному обсязі ВВП станом на 2021 р. становить 10,63%. Ефективність галузі аграрного виробництва країни характеризується позитивною динамікою рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва, що зумовлено збільшенням обсягів виробництва окремих сільськогосподарських культур. У свою чергу рентабельність виробництва продукції тваринництва має ознаки негативної динаміки, що спричинено загальним зниженням поголів'я худоби у аграрних підприємствах, зміною цінової кон'юнктури ринку, незбалансованістю зростання собівартості та цін реалізації продукції тваринництва. Станом на кінець 2021 р. виявлено недофінансування аграрного сектора економіки України за рахунок коштів державного бюджету протягом досліджуваного періоду – фактичні видатки державного бюджету України на підтримку розвитку аграрного сектора економіки були меншими за розміри планових видатків на 2,94 млрд грн. Така тенденція свідчить про відсутність сталості у фінансуванні, що негативно впливає на прийняття управлінських рішень у

системі державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки. Досліджено структуру Глобального індексу інновацій, проведено ранжування країн світу за даним показником, що дозволило побудувати динаміку позицій субіндексів економіки України. Здійснено SWOT-аналіз інноваційної конкурентоспроможності країни у глобальному економічному просторі, що дало можливість виявити сильні та слабкі сторони України у міжнародному інноваційному середовищі. На основі отриманих результатів проведено порівняння індексу ефективності інновацій України та країн світу, що свідчить про високий рівень інноваційного потенціалу України у рейтингу інноваційно-активних країн. Наведено розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у державі, що дозволило виявити витрати на виконання досліджень та розробок за секторами діяльності у розрізі галузей наук та побудувати динаміку питомої ваги витрат на НДР у сільському господарстві до загального обсягу витрат на науково-дослідні роботи. Проаналізовано витрати на виконання досліджень та розробок в Україні, що дозволило оцінити динаміку наукоємності ВВП та зробити висновок про недостатність фінансування наукових проєктів у галузі аграрного виробництва. Сформовано динаміку змін обсягу та питомої ваги капітальних інвестицій у аграрний сектор економіки України, структуровано капітальні інвестиції у сільському господарстві за джерелами їх фінансування, що дозволило виявити тенденцію здійснення інвестицій за рахунок власних джерел фінансування підприємств, що спричинює недофінансованість їх поточної господарської діяльності.

На основі результатів дослідження було сформовано та запропоновано нейромереву модель діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств ґрунтуючись на характеристиці латентності показника, що дає можливість отримати економічно обґрунтований кількісний показник, який можна інтерпретувати як «показник конкурентоспроможності». Це дозволило визначити рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств Вінницької області, а також на основі правила «трьох сигм» здійснити інтерпретацію

отриманих даних виконавши групування показників за трьома рівнями конкурентоспроможності, а саме «низький рівень», «середній рівень» та «високий рівень». Було визначено, що досліджувані аграрні підприємства станом на 2021 р., у переважній більшості, характеризуються середньо-високим рівнем конкурентоспроможності.

Запропоновано модель нечіткої логіки ідентифікації стадій життєвого циклу аграрних підприємств, яка дозволяє відслідкувати динаміку зміни ділової активності суб'єктів господарювання шляхом аналізу коливань грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. На основі роботи моделі нечіткої логіки ідентифікації стадії ЖЦП було сформовано лінгвістичну карту динаміки стадій розвитку аграрних підприємств та визначено, що станом на 2021 р. ПрАТ «Дашківці» та ФГ «ІРИНА-О.Т.» функціонують на стадії «зародження», ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»», СФГ «ЯВІР» та ТОВ «Селищанське» – на стадії «росту». Інформація про позиціонування аграрних підприємств на кривій розвитку дала можливість визначити систему цілей функціонування суб'єктів господарювання, що є передумовою формування їх стратегій конкурентоспроможності.

У ході дослідження було сформовано та наведено модель ідентифікації рівня готовності аграрних підприємств до інноваційних трансформацій, що дозволило визначити доцільність та перспективи планування інноваційного проєкту з огляду на можливість забезпечення одночасного фінансування як інноваційної, так і виробничо-господарської діяльності. На основі результатів досліджень було визначено, що досліджувані аграрні підприємства Вінницької області станом на 2021 р. характеризуються середньо-високим рівнем інноваційного потенціалу, зокрема ПрАТ «Дашківці», ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»», ФГ «ІРИНА-О.Т.» та ТОВ «Селищанське» характеризуються високим рівнем інноваційного потенціалу, що дозволяє їм покривати витрати для ведення інноваційної діяльності за рахунок вільних коштів без позикових засобів. СФГ «ЯВІР», у свою чергу, характеризується

середнім рівнем інноваційного потенціалу, що дозволяє повністю покривати поточні витрати господарської діяльності, але для забезпечення ефективної інноваційної діяльності можливе часткове залучення коштів із зовнішніх джерел фінансування.

На основі результатів дослідження було обґрунтовано та запропоновано порядок прийняття рішень щодо вибору стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з урахуванням їх циклічності розвитку, що дало можливість сформувати «гібридну» систему портфеля стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на принципах екологічного менеджменту, які направлені на досягнення екологічної безпеки виробництва, з метою мінімізації негативного впливу на довкілля та досягнення конкурентних переваг у контексті сталого розвитку.

Ключові слова: інновації, конкуренція, конкурентоспроможність, суб'єкти господарювання, аграрні підприємства, стратегії, інноваційна діяльність, життєвий цикл підприємства, інноваційний потенціал, державна підтримка, фінансові показники, інтегральна оцінка, система показників, інвестиції, підходи до оцінки конкурентоспроможності.